

تبيين نقش تحصيلات عالی در فرآيند ازدواج

بنیاد سیاست‌پژوهی پیشرفت اجتماعی پدیدار

اردیبهشت ۱۴۰۲

تبیین نقش تحصیلات عالی در فرآیند ازدواج

تهیه و تدوین:

علیرضا دادگری

بنیاد سیاست پژوهی پیشرفت اجتماعی پدیدار

تلفن: ۸۶۱۲۶۰۱۴

رایانامه: PadidarFound@Chmail.ir

اردیبهشت ۱۴۰۲

فهرست مطالب

۱	خلاصه مدیریتی
۲	چکیده
۳	مقدمه
۵	بخش اول: رابطه نرخ مجرد و مقاطع تحصیلی گروه‌ها
۱۰	بخش دوم: مقایسه نرخ مجرد مجموع فارغ‌التحصیلان و محصلان یک مقطع با سایر مقاطع
۱۲	بخش سوم: مقایسه نرخ مجرد دانشگاه رفته‌ها و دانشگاه نرفته‌ها در میانگین سن ازدواج
۱۴	بررسی علل افزایش سن ازدواج به واسطه آموزش عالی
۱۷	راهکارهای پیشنهادی
۲۰	جمع‌بندی
۲۲	منابع

خلاصه مدیریتی

طی سال‌های اخیر موضوع کاهش نرخ باروری تبدیل به مسئله مهم کشور شده است. در سال ۱۳۹۶ نرخ باروری کل در ایران ۲/۰۷ بود که این مقدار در سال ۱۴۰۰ به ۱/۷۴ رسیده است. بند ۲ سیاست‌های کلی «جمعیت»، ابلاغی رهبر معظم انقلاب در سال ۱۳۹۳، بر رفع موانع ازدواج، تسهیل و ترویج تشکیل خانواده و افزایش فرزند و کاهش سن ازدواج، تأکید می‌کند.

طبق نتایج طرح نیروی کار سال ۱۴۰۰، ۸۵ درصد از دانشجویان آموزش عالی در همه مقاطع (با حدود ۳ میلیون نفر جمعیت) مجردند. از آنجاکه افراد بخش زیادی از دوره مجردی خود را به تحصیل مشغول‌اند، بررسی تأثیر این دوره بر ازدواج اهمیت می‌یابد.

طبق داده‌های طرح آمارگیری نیروی کار، در سن ۲۳ سالگی (میانگین سن ازدواج زنان در کشور)، ۷۳ درصد زنان دانشگاه‌رفته مجردند. در همین سن زنان دانشگاه‌رفته تنها ۲۹ درصد مجردند. همچنین در ۲۷ سالگی (میانگین سن ازدواج مردان در کشور)، مردان دانشگاه‌رفته، ۷۰ درصد و مردان دانشگاه‌رفته ۴۹ درصد مجردند. همچنین بررسی نتایج طرح آمارگیری نیروی کار طی ۱۰ دوره گذشته نشان می‌دهد نرخ مجرد مردان و زنان با افزایش سطح تحصیلات از کاردانی تا دکتری افزایش می‌یابد؛ بنابراین می‌توان گفت: دوره آموزش عالی نقش بسیار پررنگی در عدم تأهل و تأخیر در ازدواج جمعیت بزرگی از ایرانیان دارد. با توجه به آمارهای فوق و ضرورت کاهش سن ازدواج در راستای افزایش نرخ رشد جمعیت، اصلاح ساختار زمانی و محتوایی آموزش عالی از طریق کاهش طول مدت تحصیل منعطف کردن شرایط گذراندن دوره تحصیلی ضروری است.

«حذف ۳۰ درصد از سرفصل رشته‌ها به دلیل غیرضروری یا تکراری بودن»، «تبدیل واحدهای اجباری عمومی به واحدهای اختیاری یا غیرحضوری یا خودخوان»، «افزایش سقف غیبت به نیمی از جلسات حضوری (برای افراد متأهل و شاغل)»، «عدم تغییر حقوق اساتید ضمن کاهش واحدهای موظفی»، «امکان آموزش مجازی در ساعات دلخواه»، «استفاده کامل از ۳ ماه تابستان برای آموزش و استفاده بهینه از ساعات هفته»، «افزایش سقف واحدهای قابل اخذ در یک نیمسال تحصیلی»، «مرخصی تحصیلی به نفع دانشجویان شاغل یا متأهل یا دارای فرزند» راهکارهای پیشنهادی برای اصلاح وضعیت موجود است.

چکیده

این گزارش تلاش دارد تا پاسخ روشنی نسبت به فرضیه موجود درباره وجود ارتباط میان مجرد افراد و میزان تحصیلات عالی آن‌ها ارائه دهد. نتایج مندرج شامل مقایسه نرخ مجرد فارغ‌التحصیلان و نرخ مجرد محصلان در مقاطع مختلف است. به‌طور مثال نرخ مجرد فارغ‌التحصیلان مقطع کارشناسی با نرخ مجرد محصلان مقطع ارشد مقایسه شده است. این مقایسه نشان می‌دهد کسانی که تحصیلات در مقطع ارشد را ادامه داده‌اند، نرخ مجرد بالاتری دارند نسبت به کسانی که تحصیلات خود را بعد از مقطع کارشناسی ادامه نداده‌اند. مقایسه بین سایر مقاطع متوالی نیز این نتیجه را تصدیق می‌کند.

مقایسه میان افراد دانشگاه رفته و دانشگاه نرفته در سنی که میانگین سن ازدواج کشور است نشان می‌دهد هم در میان زنان و هم در میان مردان، افراد دانشگاه رفته نرخ مجرد بالاتری دارند که میزان اختلافشان چشمگیر است.

در گردآوری آمارها از داده‌های خام پیمایش‌های طرح نیروی کار طی سال‌های ۹۰ الی ۹۹ استفاده شده است. در این گزارش می‌توان نحوه اثرگذاری تحصیلات عالی بر شیوع ازدواج را مشاهده کرد. به‌طور کلی بر اساس نتایج این پژوهش، افراد با میزان تحصیلات عالی بالاتر در یک سن خاص، نرخ مجرد بالاتری دارند؛ بنابراین می‌توان فرضیه وجود ارتباط میان مجرد افراد و میزان تحصیلات عالی آن‌ها را تأیید کرد.

مقدمه

طی سال‌های اخیر موضوع نزول نرخ رشد جمعیت و کاهش نرخ باروری تبدیل به مسئله مهم کشور شده است. در سال ۱۳۹۶ نرخ باروری کل ایران ۲/۰۷ بود. این مقدار در سال ۱۴۰۰ به ۱/۷۴ کاهش پیدا کرده است. (فتحی، ۱۴۰۰) در همین راستا در بند ۲ سیاست‌های کلی «جمعیت» که در سال ۱۳۹۳ توسط رهبر معظم انقلاب ابلاغ شد این‌گونه آمده است: «رفع موانع ازدواج، تسهیل و ترویج تشکیل خانواده و افزایش فرزند، کاهش سن ازدواج و حمایت از زوج‌های جوان و توانمندسازی آنان در تأمین هزینه‌های زندگی و تربیت نسل صالح و کارآمد». همچنین در قسمت اول بند ۳ سیاست‌های کلی «علم و فناوری» که در سال ۱۳۹۳ توسط رهبر معظم انقلاب ابلاغ شد این‌گونه آمده است: «اهتمام به نظام تعلیم و تربیت اسلامی و اصل پرورش در کنار آموزش و پژوهش و ارتقاء سلامت روحی و معنوی دانش‌پژوهان و آگاهی‌ها و نشاط سیاسی آنان». با عنایت بر سیاست‌های کلی ابلاغ‌شده توسط رهبر معظم انقلاب که در بالا اشاره شد، موضوع اصلاح ساختار آموزش عمومی و عالی در راستای حمایت از قانون جوانی جمعیت و تقویت سبک زندگی اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این باره بخش آموزش عالی کشور با چالش‌های مهمی دست‌وپنجه نرم می‌کند که نیازمند بازنگری در ساختار محتوایی و زمان‌بندی آموزش عالی است. یکی از موضوعات قابل توجه در این زمینه، موضوع به تأخیر افتادن ازدواج دانشجویان به علت تحصیل است که در این گزارش مسئله بودگی آن و نحوه اثرگذاری آموزش عالی بر سن ازدواج بررسی شده است.

تسهیل ازدواج و کاهش سن ازدواج نقش کلیدی در حل مسئله کاهش نرخ رشد جمعیت ایفا می‌کند. یکی از فرضیه‌های موجود درباره موانع ازدواج، بالا رفتن سن ازدواج به دلیل ورود به پروسه تحصیلات عالی است. برخی کارشناسان معتقدند تحصیلات عالی باعث وابسته شدن اقدامات افراد در زندگی از جمله ازدواج، به مدت‌زمان مقاطع تحصیلی شده است. به طوری که تمام کردن مقطع کارشناسی یا کارشناسی ارشد برای بعضی افراد لازمه ورود به مقوله ازدواج شده است. در این زمینه امیرحسین بانکی‌پور نماینده مجلس خاطرنشان کرده است که بزرگ‌ترین معضل کشور در حوزه ازدواج جوانان میل به تحصیلات عالی است که مانع ازدواج و فرزندآوری شده است. (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۰)

همچنین برخی پژوهشگران اجتماعی بر این باورند که طولانی بودن مقاطع تحصیلات عالی، عاملی برای به تأخیر افتادن ازدواج در جوانان است. در این راستا، پیشنهادهایی در رابطه با کاهش طول مقاطع تحصیلات عالی ارائه شده است. به گفته رضا نقی زاده سرپرست دفتر برنامه‌ریزی آموزش عالی در حال حاضر یک‌رشته ۱۴۰ واحد دارد، بر اساس مطالعاتی که در ۱۰ رشته انجام شده است می‌توان این ۱۴۰ واحد را کاهش داد یعنی ۴۰ واحد آن قابل کاهش است. البته این کاهش واحدها به معنای حذف نیست بلکه می‌تواند در فرمت اختیاری قرار گیرد. (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۱)

در این گزارش تلاش شده است با استفاده از آمارهای موجود، رابطه نرخ مجرد گروه‌های مختلف مردم و میزان تحصیلات آن‌ها بررسی شود. همچنین شاخص سن افراد نیز در این گزارش مورد توجه واقع شده است. به طوری که رابطه مجرد و تحصیلات گروه‌ها در کنار متغیر سن افراد سنجیده شده است.

لازم است اشاره شود نمودارهای نرخ مجرد این گزارش از میانگین‌گیری ده‌ساله آمارهای نرخ مجرد طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۹ استخراج شده است. به طور مثال نرخ مجرد گروه سنی افراد ۲۰ ساله، میانگین نرخ مجرد آن گروه طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ است.

آنچه از نتایج بررسی‌ها مشاهده می‌شود، تا حد زیادی نشان‌دهنده وجود رابطه بین مجرد و تحصیلات عالی است به طوری که در یک سن خاص افرادی که تحصیلات عالی را ادامه داده‌اند نرخ مجرد بالاتری نسبت به سایرین دارند.

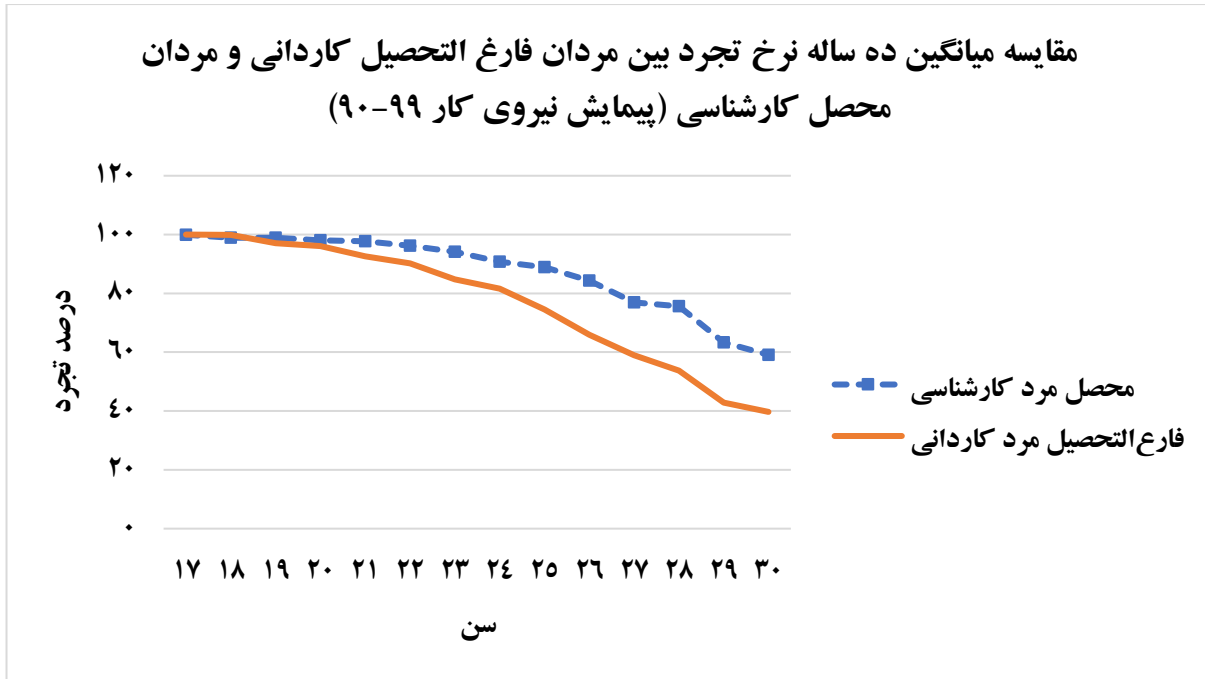
لازم به اشاره است رابطه ادامه تحصیلات عالی و نرخ مجرد در همه کشورها یکسان نیست. طبق گزارش موسسه بروکینگز در سال ۲۰۱۶، در بازه سنی ۴۵-۴۰ سال، زنان با سطح تحصیلات عالی بالاتر نرخ ازدواج بیشتری نسبت به زنان با سطح تحصیلات پایین‌تر دارند. (Krause, Reeves, & Sawhill, 2016)

بخش اول: رابطه نرخ مجرد و مقاطع تحصیلی گروه‌ها

یکی از فرضیات موجود بالا رفتن سن ازدواج با افزایش سطح تحصیلات عالی است. به طوری که در یک سن مشخص درصد مجرد کسانی که تحصیلات خود را ادامه می‌دهند بیش‌تر از سایرین است. با تکیه بر داده‌های خام طرح‌های آمارگیری مرکز آمار ایران در سال‌های اخیر، صحت‌سنجی این فرضیه امکان‌پذیر شده است.

بررسی رابطه تحصیلات عالی و ازدواج نیازمند بررسی شاخص‌های موجود و مرتبط است. یکی از بهترین شاخص‌ها را می‌توان نرخ مجرد افراد در نظر گرفت. نرخ مجرد یک گروه به معنای سهم افراد هرگز ازدواج‌نکرده آن گروه از کل جمعیت آن قشر سنی است. به طور مثال نرخ مجرد فارغ‌التحصیلان مرد کاردانی برابر است با نسبت مردان هرگز ازدواج‌نکرده فارغ‌التحصیل کاردانی به کل مردان فارغ‌التحصیل کاردانی که این نسبت به صورت درصد بیان می‌شود. همچنین می‌توان گروه مدنظر را با سن افراد نیز محدود کرد. لازم به اشاره است منظور از فرد فارغ‌التحصیل در این گزارش، فردی است که در یک مقطع فارغ‌التحصیل شده و دیگر به تحصیل ادامه نداده است.

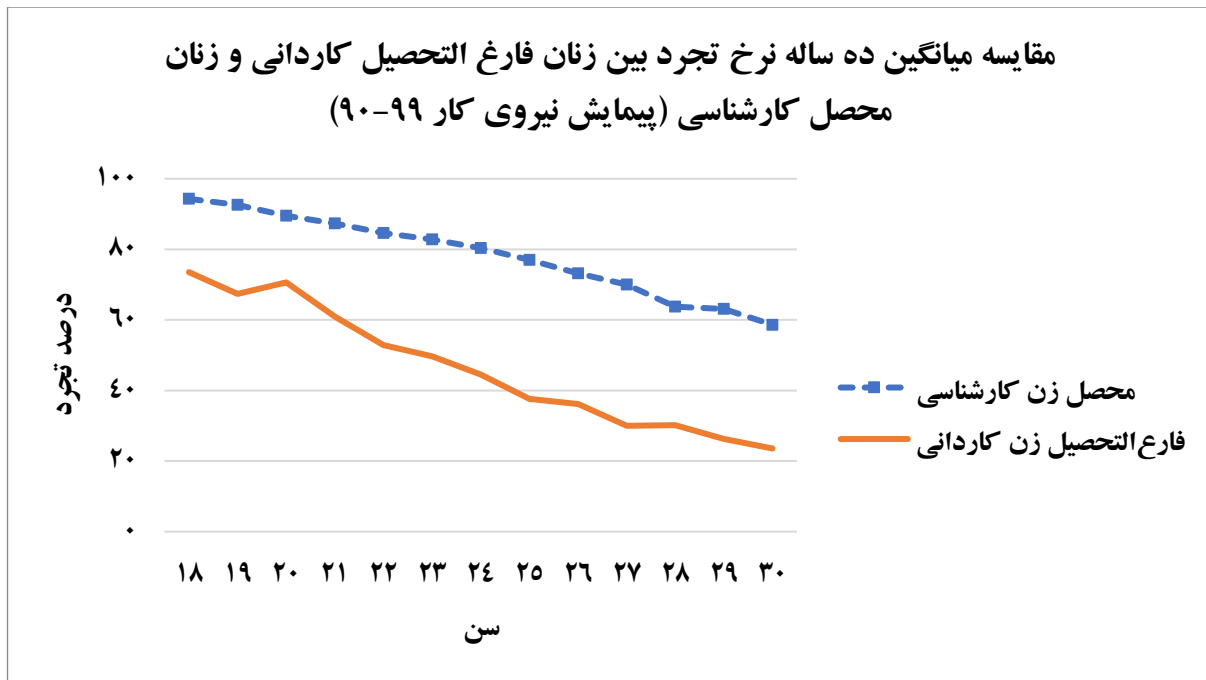
در ادامه در نمودارهای آورده شده به مقایسه‌های دوتایی بین گروه‌ها در شاخص میانگین ده‌ساله نرخ مجرد پرداخته شده است. گروه‌های انتخاب‌شده دارای ترتیب زمانی هستند. به طور مثال مردان فارغ‌التحصیل کارشناسی با مردان در حال تحصیل مقطع ارشد مقایسه شده‌اند. دلیل این انتخاب، بررسی این موضوع است که در یک سن خاص، افرادی که تحصیل در مقطع ارشد را ادامه داده‌اند چه تفاوتی از نظر نرخ مجرد با افراد فارغ‌التحصیل کارشناسی که تحصیل در مقطع ارشد را ادامه نداده‌اند، دارند.

نمودار ۱-مقایسه میانگین ده ساله نرخ مجرد بین مردان فارغ التحصیل کاردانی و مردان محصل کارشناسی

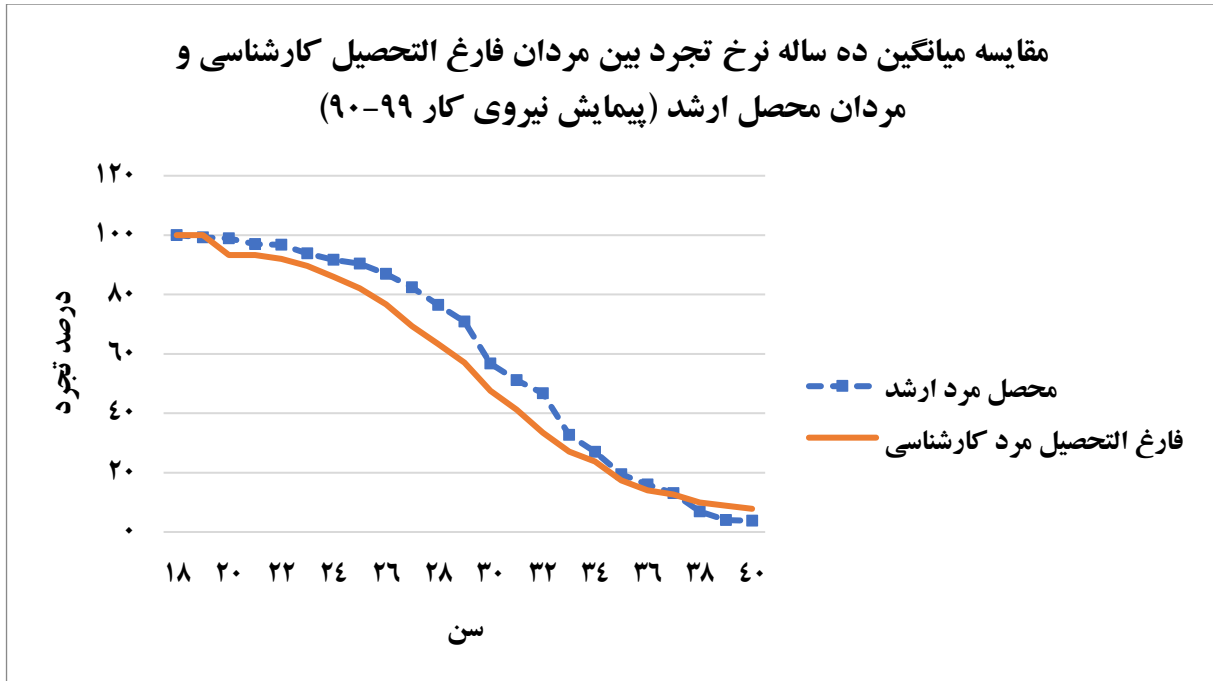
در نمودار ۱ شاخص مقایسه شده، میانگین ده ساله نرخ مجرد است. این شاخص بین دو گروه مردان فارغ التحصیل کاردانی و مردان در حال تحصیل کارشناسی مقایسه شده است. دلیل انتخاب این دو گروه، همان طور که اشاره شد، ترتیب زمانی این دو مقطع تحصیلی است. در واقع این مقایسه به بررسی تفاوت نرخ مجرد کسانی که از مقطع کاردانی فارغ التحصیل شده و تحصیل را ادامه نداده اند با کسانی که در مقطع کارشناسی تحصیل می کنند، پرداخته است.

همان طور که در نمودار ۱ مشاهده می شود نرخ مجرد مردان فارغ التحصیل کاردانی حدوداً در سن ۲۱ سالگی از نرخ مجرد مردان محصل کارشناسی جدا می شود و کاهش فراوانی دارد. به طوری که در سن ۲۸ سالگی این اختلاف به ۲۲ درصد می رسد؛ بنابراین سهم مجردان از مردان در حال تحصیل کارشناسی ۲۲ درصد بیش تر از سهم مجردان از مردان فارغ التحصیل کاردانی است. نکته قابل توجه این است که سن ۲۸ سالگی حدوداً برابر با میانگین سن ازدواج مردان در کشور است. با این تفاسیر در سنی که معمولاً مردان کشور ازدواج می کنند، محصلان کارشناسی نسبت به فارغ التحصیلان کاردانی ۲۲ درصد کم تر ازدواج می کنند. به طور کلی از این نمودار می توان این نتیجه را گرفت که تحصیلات طولانی تر مردان در مقطع کارشناسی مانع ازدواج بوده و سن ازدواج را افزایش داده است.

نمودار ۲ مقایسه میانگین ده ساله نرخ مجرد بین زنان فارغ التحصیل کاردانی و زنان محصل کارشناسی

در نمودار ۲ مقایسه میانگین ده ساله نرخ مجرد فارغ التحصیلان کاردانی و محصلان کارشناسی برای گروه زنان انجام شده است. همان طور که مشاهده می شود زنانی که تحصیلات عالی را در مقطع کارشناسی ادامه داده اند نرخ مجرد بالاتری را نسبت به زنان فارغ التحصیل کاردانی ثبت کرده اند. در سن ۲۷ سالگی اختلاف دو نرخ مجرد به ۴۰ درصد رسیده است که عدد قابل توجهی است. همچنین در سن ۲۴ سالگی که حدوداً برابر با میانگین سن ازدواج زنان کشور است، نرخ مجرد محصلان زن کارشناسی ۳۶ درصد بیش تر از فارغ التحصیلان زن کاردانی است؛ بنابراین در سنی که معمولاً زنان کشور ازدواج می کنند، سهم مجردان از زنان در حال تحصیل کارشناسی ۳۶ درصد بیش تر از سهم مجردان از زنان فارغ التحصیل کاردانی است. به طور کلی از این نمودار می توان این نتیجه را گرفت که تحصیلات طولانی تر زنان در مقطع کارشناسی مانع ازدواج بوده و سن ازدواج را افزایش داده است.

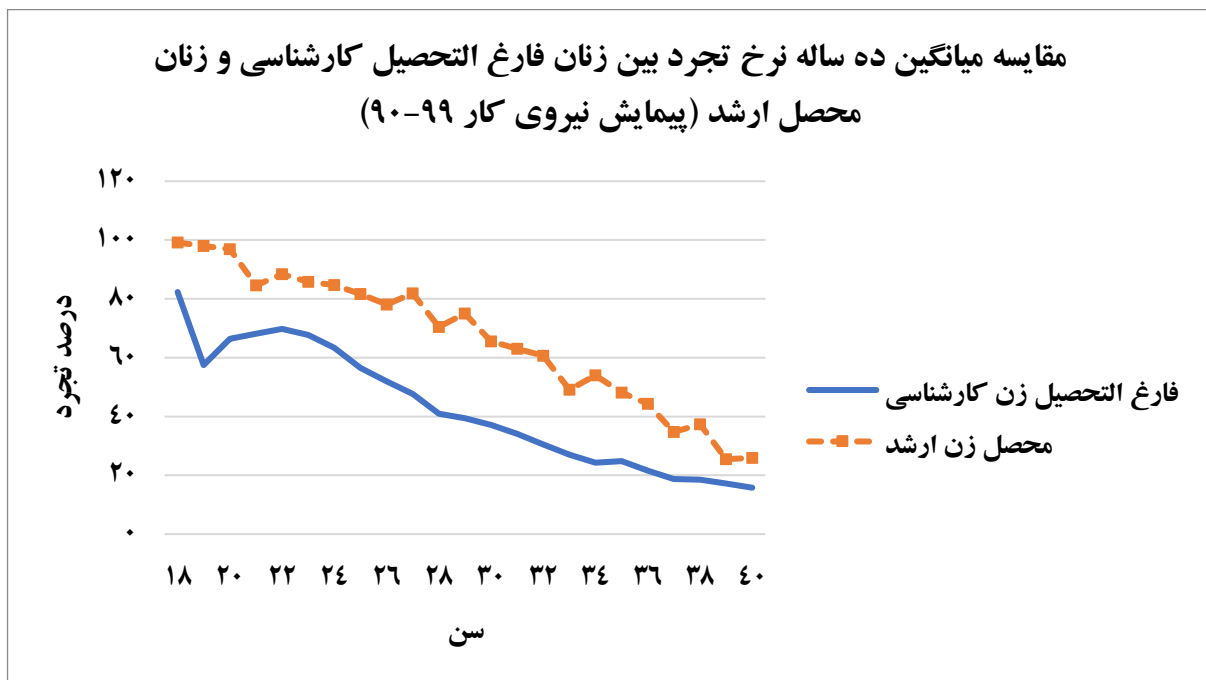

نمودار ۳ مقایسه میانگین ده ساله نرخ مجرد بین مردان فارغ التحصیل کارشناسی و مردان محصل ارشد

در نمودار ۳، مقایسه بین میانگین ده ساله نرخ مجرد مردان فارغ التحصیل کارشناسی و مردان در حال تحصیل مقطع ارشد انجام شده است. طبق این مقایسه محصلان مرد مقطع ارشد نرخ مجرد بیش‌تری نسبت به فارغ التحصیلان مرد کارشناسی دارند. به تعبیری دیگر، مردانی که تحصیلات عالی خود را در مقطع ارشد ادامه داده‌اند نرخ مجرد بالاتری نسبت به فارغ التحصیلان کارشناسی که تحصیلات خود را ادامه نداده‌اند، دارند. این اختلاف نرخ مجرد نسبت به اختلاف نرخ مجرد میان فارغ التحصیلان کاردانی و محصلان کارشناسی کم‌تر است. دلیل آن می‌تواند این باشد که بخش قابل توجهی از وقت محصلان مقطع ارشد درگیر با تحصیل نیست.

در سن ۲۴ سالگی سهم مجردان از مردان در حال تحصیل ارشد ۶ درصد بیش‌تر از سهم مجردان از مردان فارغ التحصیل کارشناسی است. همچنین در سن ۲۸ سالگی که حدوداً برابر با میانگین سن ازدواج مردان کشور است، سهم مجردان از مردان در حال تحصیل ارشد ۱۳ درصد بیش‌تر از سهم مجردان از مردان فارغ التحصیل کارشناسی است. در واقع در سنی که معمولاً مردان کشور ازدواج می‌کنند، مردان محصل در مقطع ارشد ۱۳ درصد کم‌تر از مردان فارغ التحصیل کارشناسی ازدواج می‌کنند. همچنین شایان به اشاره است که هر دو گروه در سن

۳۷ سالگی به نرخ مجرد یکسانی رسیده‌اند؛ یعنی در سنین بالا و دور از بازه طبیعی تحصیل، مقطع تحصیلی تأثیری در ازدواج ندارد.

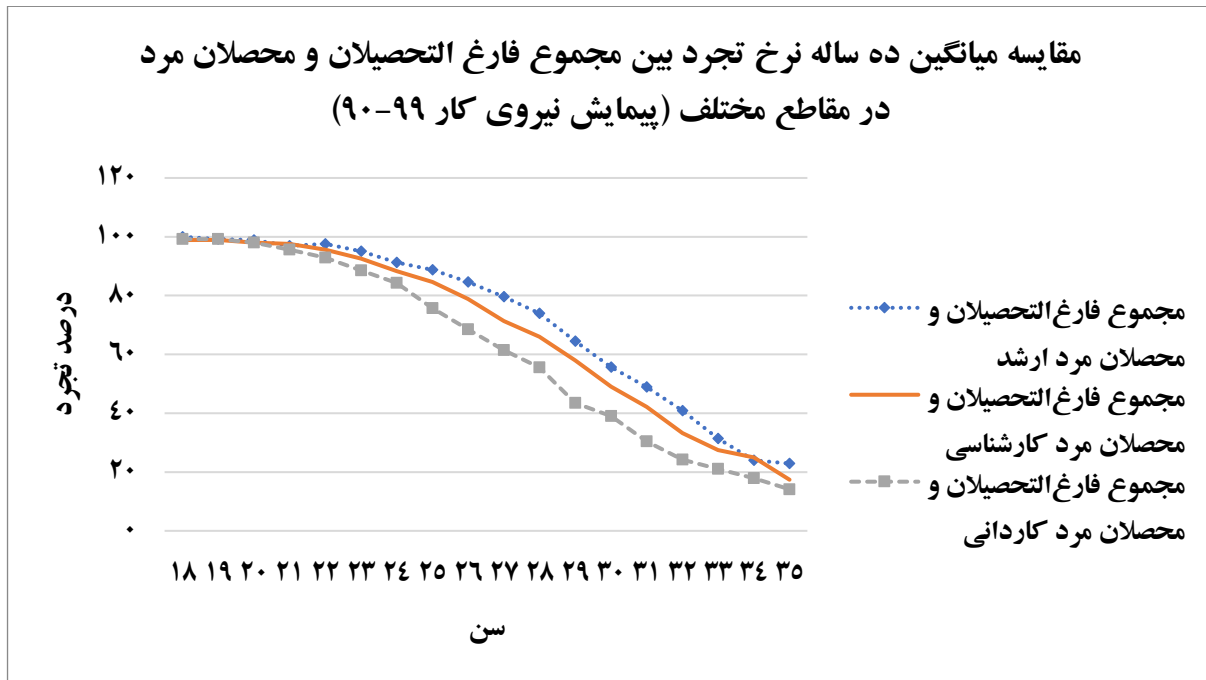
نمودار ۴ مقایسه میانگین ده‌ساله نرخ مجرد بین زنان فارغ‌التحصیل کارشناسی و زنان محصل ارشد

در نمودار ۴ به مقایسه میانگین ده‌ساله نرخ مجرد فارغ‌التحصیلان زن کارشناسی و محصلان زن مقطع ارشد پرداخته شده است. طبق این نمودار نرخ مجرد محصلان زن مقطع ارشد بیش‌تر از نرخ مجرد فارغ‌التحصیلان زن کارشناسی است. به بیانی دیگر می‌توان گفت زنانی که بعد از فارغ‌التحصیلی در مقطع کارشناسی تحصیلات خود را در مقطع ارشد ادامه داده‌اند، نرخ مجرد بیش‌تری نسبت به گروه دیگر دارند. به‌طور مثال در سن ۳۰ سالگی این اختلاف به ۲۷ درصد رسیده است که عدد قابل‌توجهی است. همچنین در سن ۲۴ سالگی که حدوداً برابر با میانگین سن ازدواج در زنان است، سهم مجردان از زنان فارغ‌التحصیل کارشناسی ۲۲ درصد بیش‌تر از سهم مجردان از زنان در حال تحصیل ارشد است.

بخش دوم: مقایسه نرخ تجرد مجموع فارغ التحصیلان و محصلان یک مقطع با

سایر مقاطع

در این بخش که شامل دو نمودار است نرخ تجرد برای مجموع افراد فارغ التحصیل از یک مقطع یا در حال تحصیل در آن مقطع بررسی شده است. مزیت این گروه بندی قابل مقایسه شدن وضعیت تجرد برای افراد در مقاطع مختلف است. به عبارتی ممکن است این سؤال مطرح شود که وضعیت مجموع افراد در حال تحصیل در یک مقطع و فارغ التحصیل از آن مقطع که دیگر به تحصیل ادامه نداده اند، چگونه است؟ طبق نتایج حاصل شده نرخ تجرد مجموع فارغ التحصیلان و محصلان مقطع ارشد بالاتر از مقطع کارشناسی است. همچنین این نرخ برای مقطع کارشناسی بالاتر از مقطع کاردانی است. این رابطه برای زنان و مردان صادق است.

نمودار ۵ مقایسه میانگین ده ساله نرخ تجرد بین مجموع فارغ التحصیلان و محصلان مرد در مقاطع مختلف

در نمودار ۵ میانگین ده ساله نرخ تجرد برای مجموع فارغ التحصیلان و محصلان مرد در سه مقطع کاردانی، کارشناسی و ارشد مقایسه شده است. طبق نمودار، این مقدار برای سه مقطع در بازه سنی ۲۲ تا ۳۴ سال دارای اختلاف است. در این بازه سنی نرخ تجرد مجموع فارغ التحصیلان و محصلان مرد کاردانی پایین تر از کارشناسی و کارشناسی پایین تر از ارشد است. به طوری که در سن ۲۸ سالگی این مقدار برای مقطع ارشد ۱۸ درصد بیش تر از مقطع کاردانی است. همچنین

مقطع ارشد ۸ درصد بیش‌تر از مقطع کارشناسی و مقطع کارشناسی ۱۰ درصد بیش‌تر از مقطع کاردانی است. لازم به اشاره است سن ۲۸ سالگی حدوداً برابر با میانگین سن ازدواج در کشور است؛ بنابراین سهم مجردان از مجموع مردان محصل مقطع ارشد و فارغ‌التحصیل مقطع ارشد، ۷۴ درصد است. این مقدار برای مقطع کارشناسی ۶۶ درصد و برای مقطع کاردانی ۵۶ درصد است. در نتیجه می‌توان این‌طور بیان کرد که تحصیل در مقاطع بالاتر برای مردان باعث افزایش نرخ مجرد در آنان نسبت به هم‌سالان خود در مقاطع پایین‌تر شده است.

نمودار ۶ مقایسه میانگین ده‌ساله نرخ مجرد بین مجموع فارغ‌التحصیلان و محصلان زن در مقاطع مختلف

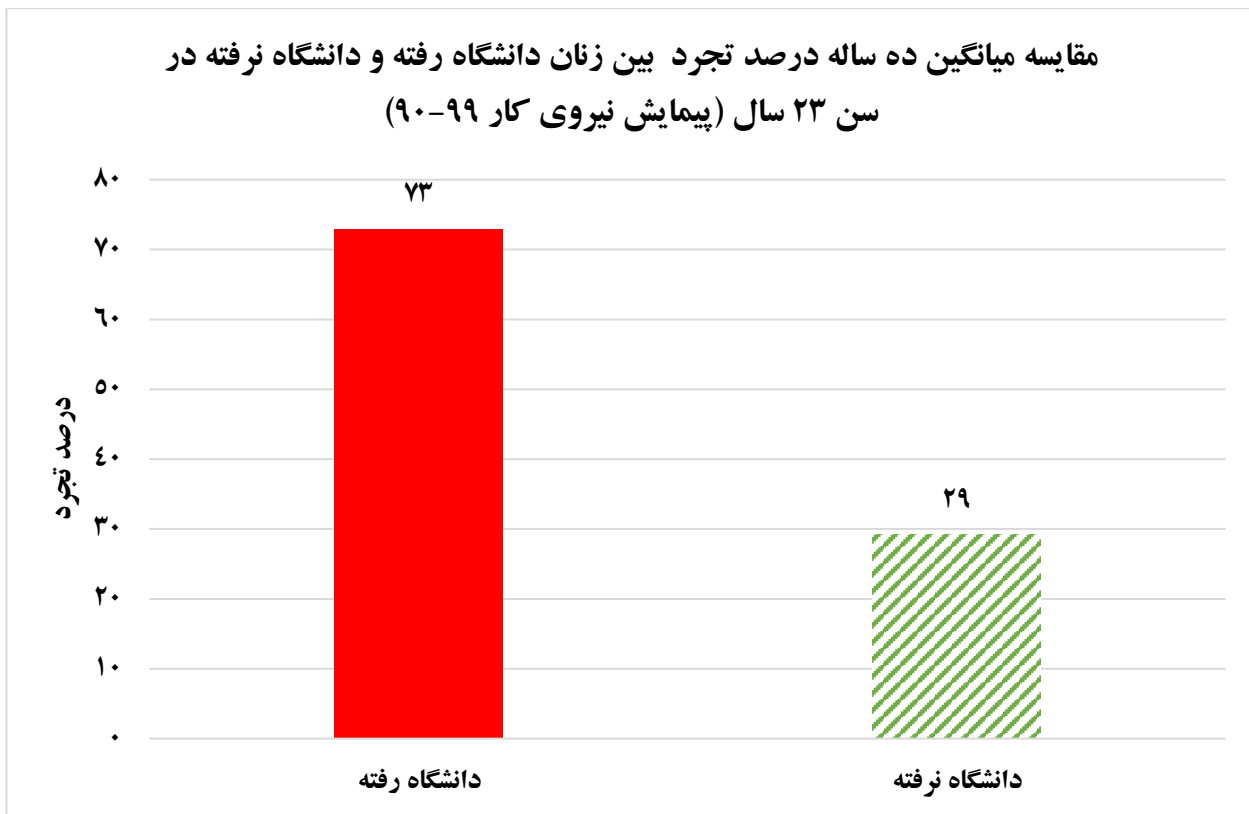
در نمودار ۶ میانگین ده‌ساله نرخ مجرد برای مجموع فارغ‌التحصیلان و محصلان زن در سه مقطع کاردانی، کارشناسی و ارشد مقایسه شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود اختلاف چشمگیری میان سه مقطع وجود دارد. همچنین مشابه مردان برای زنان نیز این مقدار در مقطع ارشد بالاتر از کارشناسی و در کارشناسی بالاتر از کاردانی است. به طوری که در سن ۲۴ سالگی اختلاف مقطع ارشد و کاردانی به ۳۴ درصد می‌رسد. همچنین اختلاف مقطع ارشد و کارشناسی در این سن ۱۲ درصد و اختلاف مقطع کارشناسی و کاردانی ۲۱ درصد است. لازم به اشاره است ۲۴ سالگی حدوداً برابر با میانگین سن ازدواج زنان در کشور است؛ بنابراین در سنی که معمولاً

زنان کشور ازدواج می کنند، سهم مجردان از مجموع زنان محصل در مقطع ارشد و فارغ التحصیل ارشد ۸۲ درصد است. این مقدار برای مقطع کارشناسی ۶۹ درصد و برای مقطع کاردانی ۴۸ درصد است. در نتیجه می توان این گونه بیان کرد که تحصیل در مقاطع بالاتر برای زنان باعث افزایش نرخ مجرد در آنان نسبت به هم سالان خود در مقاطع پایین تر شده است.

بخش سوم: مقایسه نرخ مجرد دانشگاه رفته ها و دانشگاه نرفته ها در میانگین

سن ازدواج

در این بخش میزان مجرد مردان و زنان دانشگاه رفته با مردان و زنان دانشگاه نرفته مقایسه شده است. این مقایسه در میانگین سن ازدواج مردان و زنان انجام شده است. طبق آمارهای موجود میانگین سن ازدواج مردان در سال ۹۹ حدوداً ۲۷ سال و میانگین سن ازدواج زنان در سال ۹۹ حدوداً ۲۳ سال است. (سازمان برنامه و بودجه کشور، ۱۳۹۹)

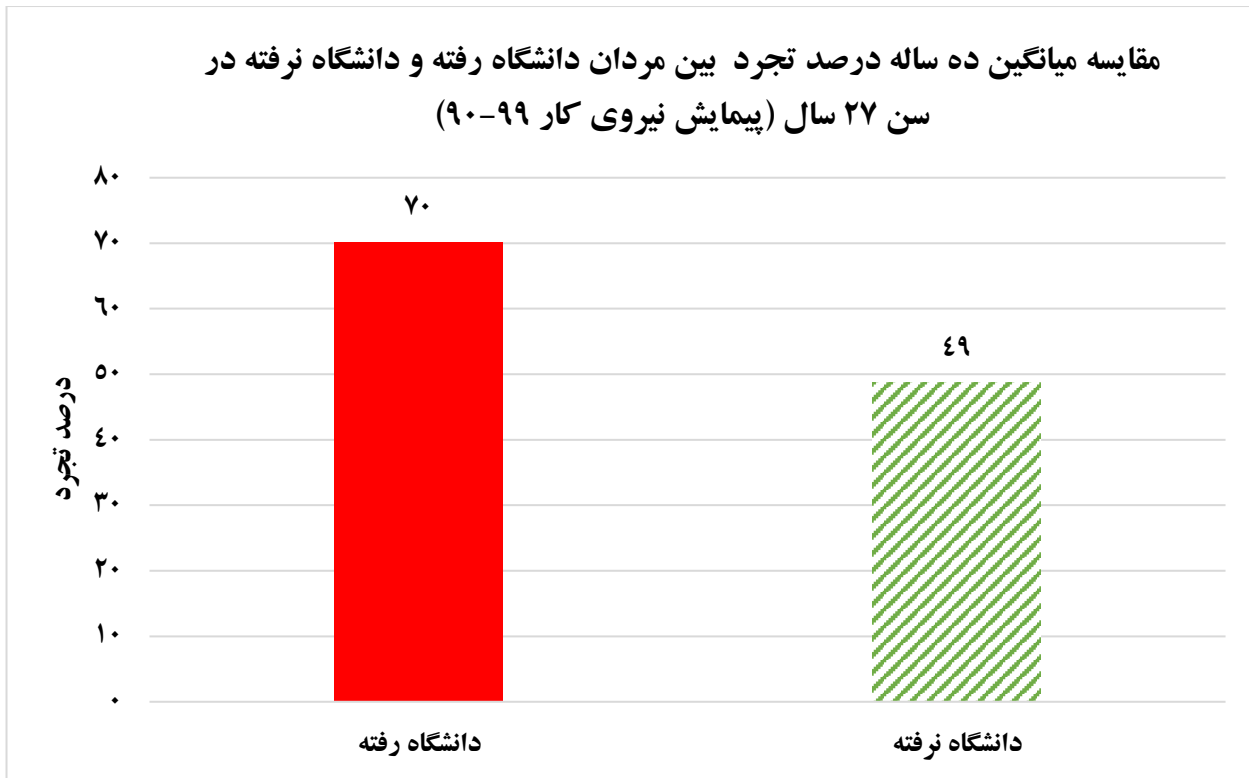

نمودار ۷ مقایسه میانگین ده ساله درصد مجرد بین زنان دانشگاه رفته و دانشگاه نرفته در سن ۲۳ سال

در نمودار ۷ میانگین ده ساله درصد مجرد بین زنان دانشگاه رفته و دانشگاه نرفته در ۲۳ سالگی مقایسه شده است. همان طور که مشاهده می شود ۷۳ درصد از زنان ۲۳ ساله کشور که

تبیین نقش تحصیلات عالی در فرآیند ازدواج

وارد تحصیلات عالی شده‌اند هرگز ازدواج نکرده‌اند. در مقابل از میان زنان ۲۳ ساله کشور که وارد دوره آموزش عالی شده‌اند، ۲۹ درصد هرگز ازدواج نکرده‌اند. این اختلاف ۴۴ درصدی در کنار نمودارهای قبلی نشان از این دارد که تحصیلات عالی مانعی جدی برای ازدواج زنان است. در ادامه، این مقایسه برای مردان نیز انجام شده است.

نمودار ۸ مقایسه میانگین ده ساله درصد مجرد بین مردان دانشگاه رفته و دانشگاه نرفته در سن ۲۷ سال

همان‌طور که در نمودار ۸ مشاهده می‌شود، از میان مردان ۲۷ ساله کشور که دانشگاه رفته‌اند، ۷۰ درصد هرگز ازدواج نکرده‌اند در حالی که این مقدار برای مردان ۲۷ ساله کشور که وارد تحصیلات عالی نشده‌اند، ۴۹ درصد است. طبق این آمار ۲۱ درصد اختلاف میان این دو گروه از مردان ۲۷ ساله کشور وجود دارد. با توجه به آمارهای قبلی، این اختلاف درصد می‌تواند نشان‌دهنده مانع بودن تحصیلات عالی بر سر راه ازدواج مردان باشد.

بررسی علل افزایش سن ازدواج به واسطه آموزش عالی

با توجه به رابطه آموزش عالی و مجرد افراد، می توان به بررسی ریشه های افزایش سن ازدواج در قوانین و ساختار فعلی آموزش عالی پرداخت. ساختاری که به میزان زیادی صلب است و ساعات زندگی افراد را به شدت تحت تأثیر قرار داده است.

طبق ماده ۶ از مواد عمومی آیین نامه یکپارچه دوره های تحصیلی که مربوط به تمام دوره های تحصیلی است، حضور دانشجو در تمام جلسات کلاس درس دوره های تحصیلی ضروری است. همچنین طبق تعریف، هر واحد درسی ارزش مقدار درسی است که مفاد آن برای هر واحد نظری ۱۶ ساعت، عملی یا آزمایشگاهی ۳۲ ساعت، کارگاهی یا عملیات میدانی (بازدید علمی) ۴۸ ساعت، کارورزی یا کار در عرصه ۶۴ ساعت و کارآموزی ۱۲۰ ساعت در طول یک نیمسال تحصیلی یا بازه تابستانی است و طبق برنامه درسی مصوب اجرا می شود. (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۷)

همچنین طبق تعریف دوره های مختلف تحصیلی، لازم است در دوره کاردانی حداقل ۶۸ واحد درسی، کارشناسی پیوسته حداقل ۱۳۰ واحد درسی، کارشناسی ناپیوسته حداقل ۶۸ واحد درسی، کارشناسی ارشد بین ۲۸ تا ۳۲ واحد درسی و دکتری تخصصی ۳۶ واحد درسی گذرانده شود. پایان نامه برای دانشجویان کارشناسی ارشد و ارزیابی جامع و رساله برای دانشجویان دکتری تخصصی از مفاد ضروری این مقاطع تحصیلی است. (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۷)

با بررسی آیین نامه های آموزشی و برنامه های درسی تعدادی از رشته ها از گروه های درسی مختلف می توان به میانگین ساعاتی که فرد طی یک هفته مشغول به تحصیل است، دست پیدا کرد. لازم به اشاره است طبق آیین نامه واگذاری اختیارات برنامه ریزی درسی به دانشگاه ها و موسسه های آموزش عالی، دانشگاه می تواند با رعایت مفاد مندرج در این آیین نامه از اختیارات بازنگری برنامه های درسی موجود و یا تدوین برنامه های درسی جدید - به غیر از دروس عمومی - در کلیه مقاطع برخوردار باشد. سایر مؤسسات اعم از دولتی یا غیردولتی می توانند از برنامه درسی مصوب دانشگاه، استفاده نمایند و یا برنامه پیشنهادی خود را برای بررسی و تصویب به دبیرخانه شورای عالی ارسال کنند. (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۵)

همان‌طور که اشاره شد به دلیل تصویب برنامه‌های درسی رشته‌ها توسط دانشگاه‌های ارائه‌دهنده رشته، شرایط تحصیل یک رشته در همه دانشکده‌ها یکسان نیست. این مسئله خود باعث ایجاد مشکلاتی در زمینه سیاست‌گذاری آموزش عالی است. با توجه به این موضوع در جدول شماره ۱ میانگین ساعات آموزش اجباری هر رشته در چند دانشگاه مختلف بررسی شده است.

در مقطع کارشناسی با این فرض که دانشجو قصد گذراندن همه واحدها را در ۸ نیمسال تحصیلی دارد، می‌توان میانگین هفتگی ساعات کلاس حضوری اجباری، ساعات توصیه‌شده دانشکده برای کلاس حل تمرین و ساعات توصیه‌شده دانشکده برای مطالعه‌ی خارج از کلاس را محاسبه نمود. به‌طور مثال در گروه درسی علوم پایه و در رشته فیزیک، مقطع کارشناسی پیوسته، طبق برنامه درسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ضروری است دانشجویان ۱۳۶ واحد درسی را بگذرانند که از این تعداد حداقل ۱۵ واحد عملی اجباری است. (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۴)

در برنامه درسی رشته فیزیک برای بعضی دروس کلاس حل تمرین الزامی شده است که میانگین ساعات هفتگی آن ۳/۹۴ ساعت است. همچنین به‌طور میانگین هفته‌ای ۳۲ ساعت مطالعه خارج از کلاس تعریف شده است. در برنامه درسی بیش‌تر رشته‌ها از میزان ساعات پیشنهادی برای کلاس حل تمرین یا میزان مطالعه پیشنهادی خارج از کلاس صحبتی نشده است. این در حالی است که در این رشته‌ها کلاس حل تمرین برای تعدادی از دروس اجباری بوده و دارای سهم نمره است.

در رشته پزشکی عمومی همانند سایر رشته‌های دکترای عمومی طول تحصیل ۶ الی ۷ سال است. رشته پزشکی در گروه رشته‌های تجربی قرار دارد. در صورتی که دانشجو بخواهد طی ۱۲ نیمسال، تحصیلات خود را در این مقطع به اتمام رساند به‌طور میانگین لازم است هفته‌ای ۵۷/۲ ساعت در کلاس درس یا محل دوره‌های کارآموزی و کارورزی بگذرانند. لازم به اشاره است در برنامه درسی مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی هر واحد درس نظری شامل ۱۷ ساعت کلاس درس است. (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۹۶)

جدول ۱- میانگین هفتگی ساعات کلاس اجباری رشته‌ها

نام رشته	گروه درسی	نام دانشگاه	میانگین هفتگی ساعات کلاس اجباری (بدون احتساب کلاس حل تمرین)
فیزیک	علوم پایه	علم و صنعت	۱۸/۶۲
جامعه‌شناسی	علوم انسانی	علامه طباطبایی	۱۸/۸۷
مهندسی معماری	هنر - ریاضی	علم و صنعت	۲۷/۷۵
مهندسی مکانیک	ریاضی	شهید بهشتی	۱۹/۸۷
پزشکی عمومی	تجربی	تهران	۵۷/۲

راهکارهای پیشنهادی

به‌طورکلی قوانین مرتبط با آموزش عالی قوانینی درهم‌تنیده هستند که در موضوعات گوناگون نظیر سربازی، اشتغال و ازدواج ریشه دوانده‌اند. اصلاح قوانینی که باعث به تأخیر افتادن ازدواج شده‌اند، در این برهه زمانی اولویت دارند و اقدامات کوتاه‌مدت و غیراساسی نمی‌توانند راه‌حل مسئله پیری جمعیت باشند و لازم است اقداماتی تحولی صورت پذیرد. بر این اساس تشکیل تیمی خبرگانی متشکل از اعضای هیئت‌علمی، سیاست‌پژوهان و سیاست‌گذاران در این زمینه از اولین گام‌های اصلاحات آموزش عالی است. در ادامه به برخی از موارد که می‌توانند منجر به انعطاف ساعات تحصیل و یا کم شدن ساعات تحصیل شوند، اشاره شده است.

لازم به اشاره است منظور از انعطاف تحصیلی، حالتی منعطف‌تر از شرایط فعلی است که دانشجوی در آن اختیارات بیش‌تری درباره چگونه گذراندن دوره تحصیلی دارد. انعطاف تحصیلی در کنار کاهش ساعات تحصیل می‌تواند به کاهش سن ازدواج کمک کند.

۱) بازنگری در واحدهای تخصصی ضروری و سرفصل‌های اجباری هر رشته و تلاش برای کاهش آن‌ها (کاهش ۳۰ درصد از سرفصل‌ها)

این امر نیازمند جمع‌آوری نظرات خبرگان علمی است تا با استناد به آن‌ها برنامه درسی هر رشته به‌روز شده، واحدهای غیرضروری یا تکرارشونده حذف شود. تشکیل گروه رسمی از خبرگان امر برای شروع این تغییر تحولی ضروری به نظر می‌رسد.

۲) کاهش واحدهای عمومی با بازدهی پایین و جایگزینی آن‌ها با دوره‌های موقت اختیاری، مجازی یا خودخوان

دانشجویان رشته‌های مختلف موظف‌اند حدوداً ۲۲ واحد درس عمومی بگذرانند. این موظفی بدون در نظر گرفتن رشته فرد است. حذف برخی دروس عمومی نظیر زبان عمومی باعث کاهش این واحدها می‌شود. همچنین اختیاری شدن برخی دروس معارف و سپردن آن به مجموعه‌هایی خلاق و مرتبط نظیر حوزه دانشگاهی و ایجاد امکان تحصیل مجازی و خودخوان در این واحدها کمک شایانی به کاهش طول تحصیل می‌کند. آنچه به نظر می‌رسد پایین بودن

بازدهی کلاس‌های عمومی در دانشگاه است که این میزان با ایجاد انعطاف تحصیلی می‌تواند افزایش یابد.

۳) تغییر سقف و کف واحدهای اخذ شده در یک نیمسال تحصیلی

طبق ماده ۱۱ از آیین‌نامه دوره‌های تحصیلی دانشجویان موظف است در هر ترم تحصیلی حداقل ۱۲ واحد اخذ کند. در این آیین‌نامه حداکثر تعداد واحد در هر ترم تعیین نشده است ولی دانشکده‌ها در برنامه درسی مصوب خود این عدد را ۲۰ واحد و برای معدل‌های بالای ۱۷، ۲۴ واحد تعیین کرده‌اند. (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۷) در صورت افزایش این میزان دانشجویان مستعد می‌توانند طول تحصیل خود را کاهش دهند.

۴) تغییر قوانین مربوط به میزان حضور دانشجویان در کلاس‌ها خصوصاً کلاس‌های نظری

طبق ماده ۶ از آیین‌نامه دوره‌های تحصیلی دانشجویان موظف است در همه کلاس‌های حضوری شرکت کند و در صورتی که بیش‌تر از ۳/۱۶ جلسه از کل جلسات کلاس را غیبت کند، نمره آن درس صفر لحاظ می‌شود. (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۷) این ماده می‌تواند به نفع دانشجویان یا فقط دانشجویان متأهل یا شاغل تغییر کند که باعث انعطاف تحصیلی می‌شود.

۵) افزایش سقف اخذ واحدها در ترم تابستانی

طبق آیین‌نامه دوره‌های تحصیلی طول مدت آموزش ترم تابستانی ۶ هفته است. (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۷) با افزایش تعداد هفته‌های آموزشی در تابستان و ایجاد امکان اخذ واحدهای بیش‌تر، طول تحصیل دانشجویان قابل کاهش است.

۶) اضافه شدن و اجرای دقیق قوانین مرخصی تحصیلی به نفع دانشجویان شاغل یا متأهل یا دارای فرزند

افزایش مرخصی‌های تحصیلی برای این گروه از دانشجویان ضمن ایجاد انعطاف تحصیلی و کمک به کاهش سن ازدواج، نقش مشوق را نیز داراست.

۷) افزایش امکان تحصیل به صورت مجازی در ساعات مختلف روز

با افزایش امکان تحصیل مجازی، دانشجو می‌تواند ساعات تحصیل خود را به گونه‌ای تنظیم کند که در کنار تحصیل به سایر فعالیت‌ها از جمله فعالیت اقتصادی بپردازد. این امر می‌تواند منجر به انعطاف تحصیلی و کاهش سن ازدواج شود.

در ادامه این موارد می‌توان به آسان‌تر شدن تغییر رشته در دانشگاه‌ها، معادل‌سازی هرچه بیش‌تر واحدهای درسی با یکدیگر و ارزش‌گذاری کسب درآمد حین تحصیل (معادل واحد درسی) اشاره کرد.

جمع بندی

نتایج مندرج در این گزارش حاکی از وجود ارتباط میان نرخ مجرد افراد و میزان تحصیلات عالی آن‌ها است. در این گزارش میانگین ده ساله نرخ مجرد برای فارغ‌التحصیلان یک مقطع و محصلان مقطع بعدی مقایسه شده است. طبق این مقایسه کسانی که بعد از فارغ‌التحصیلی از یک مقطع وارد مرحله بعدی نمی‌شوند، نسبت به کسانی که مقطع بعدی را شروع می‌کنند؛ نرخ مجرد پایین‌تری دارند.

بررسی یک موضوع از زوایای مختلف به تبیین آن کمک می‌کند. در این راستا مقایسه نرخ مجرد مجموع محصلان و فارغ‌التحصیلان یک مقطع با سایر مقاطع می‌تواند کمک‌کننده باشد. نتایج حاصل این مقایسه نیز تأییدکننده اثر منفی تحصیلات عالی بر شیوع ازدواج است. به طوری که نرخ مجرد این گروه در مقطع ارشد بالاتر از مقطع کارشناسی و کارشناسی بالاتر از دوره کاردانی است.

با در نظر گرفتن میانگین سن ازدواج مردان و زنان کشور و مقایسه نرخ مجرد افراد دانشگاه رفته و دانشگاه نرفته در آن سنین، می‌توان دید مناسبی از اثرگذاری تحصیلات عالی بر ازدواج کسب کرد. برای مردان ۲۷ ساله که در میانگین سن ازدواج کشور هستند، کسانی که دانشگاه رفته‌اند ۲۱ درصد بیش‌تر مجردند از کسانی که دانشگاه نرفته‌اند. همچنین این رقم برای زنان ۴۴ درصد است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹-۱۳۹۰)

سیاست کلی کاهش طول تحصیل در کنار افزایش انعطاف تحصیلی (اختیارات بیش‌تر حین تحصیل) می‌تواند در کاهش سن ازدواج مؤثر باشد. در این راستا بازنگری در واحدهای تخصصی و سرفصل‌های اجباری هر رشته و تلاش برای کاهش آن‌ها ضروری است. همچنین کاهش واحدهای عمومی با بازدهی پایین و جایگزینی آن‌ها با دوره‌های موقت اختیاری، مجازی یا خودخوان از راهکارهای کاهش طول تحصیل است.

تغییر سقف و کف واحدهای اخذشده در یک نیمسال تحصیلی، تغییر قوانین مربوط به میزان حضور دانشجویان در کلاس‌ها خصوصاً کلاس‌های نظری، افزایش سقف اخذ واحدها در ترم تابستانی، اضافه شدن و اجرای دقیق قوانین مرخصی تحصیلی به نفع دانشجویان شاغل یا

متأهل یا دارای فرزند و افزایش امکان تحصیل به صورت مجازی در ساعات مختلف روز از مواردی هستند که می‌توانند منجر به انعطاف یا کاهش طول تحصیل شده و در نهایت سن ازدواج را کاهش دهند. در ادامه این موارد می‌توان به آسان‌تر شدن تغییر رشته در دانشگاه‌ها، معادل‌سازی هرچه بیش‌تر واحدهای درسی با یکدیگر و ارزش‌گذاری کسب درآمد حین تحصیل (معادل واحد درسی) اشاره کرد.

منابع

- khamenei.ir. (۱۳۹۳). ابلاغ سیاست‌های کلی «جمعیت».
- khamenei.ir. (۱۳۹۳). ابلاغ سیاست‌های کلی «علم و فناوری».
- خبرگزاری مهر. (۱۴۰۰).
- خبرگزاری مهر. (۱۴۰۱).
- سازمان برنامه‌ریزی و بودجه کشور. (۱۳۹۹). گزارش وضعیت فرهنگی و اجتماعی ایران. فتوحی، ا. (۱۳۹۹). باروری در ایران از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۹-۱۳۹۰). نتایج طرح آمارگیری نیروی کار.
- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. (۱۳۹۶). برنامه درسی ملی دوره دکترای پزشکی عمومی.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. (۱۳۹۴). برنامه درسی رشته فیزیک دوره کارشناسی.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. (۱۳۹۵). آیین‌نامه واگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها و موسسه‌های آموزش عالی.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. (۱۳۹۷). آیین‌نامه یکپارچه آموزشی دوره‌های تحصیلی ابلاغی ۱۳۹۷/۰۳/۰۱ به بعد.

Krause, E., Reeves, R. V., & Sawhill, I. V. (2016). *The most educated women are the most likely to be married.*

بعضی از رشته‌های علمی در ایران هست که مورد نیاز نیست، شغلش هم وجود ندارد؛ خب چه فایده‌ای دارد؟ بعضی از کارهای دانشگاهی و رشته‌های دانشگاهی هست که اصلاً وجودش ضرورتی ندارد. ما الان شاید چند صد هزار دیپلم آماده‌ی به کار داریم که می‌توانند در بخش‌های مختلف مشغول به کار بشوند.

این‌ها را می‌آوریم داخل دانشگاه، بعد از مدتی چند صد هزار کارشناس یا کارشناس ارشد بیکار متوقع عصبانی تحویل کشور می‌دهیم! فکر کنیم ببینیم چه چیزی لازم داریم، بر حسب نیازمان حرکت بکنیم.

رهبر معظم انقلاب ۱۴۰۲/۰۱/۲۹

